

УДК 341.4

ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖҮЙЕСІ

Еркін Бағжан

bagejiang.aierken@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 1 курс магистранты,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қаласы.
Ғылыми жетекші – Ф.Ж.Қарабаев

Қылмыстық құқық тұрғысынан, осы мақалада айтылған жасөспірімдер 10-24 жас аралығындағы[1].

Жастар үшін ерекше қорғау

Кәмелетке толмағандарды мемлекеттік қамсыздандыру теориясы Рим құқығынан, яғни мемлекеттік қамсыздандыру теориясынан шыққан. Оның пайымдауынша, «патша - елдің ата-анасы, ата-ана - бұл отбасының үйінің ата-анасы, ал патша елдегі қарт адамдар мен балалар сияқты осал топтарды қорғауға ерекше жауапкершілікпен қарайды» [2]. Бұл теория мемлекеттің жастардың өсуіне араласуының бастауын қалыптастырады. Тағыда- «әлеуметтік бірлескен жауапкершілік теориясы»[3]. Бұл доктрина сол қоғамдағы адамдардың бәрі бір-бірімен байланысты деп санайды. Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың өзіндік себептері болса да, басты себеп әлі күнге дейін қытай қоғамының барлық салаларына байланысты. Мәселелер оның өсуіне әсер етті, сайып келгенде, жасөспірімдерді қылмыс жасауға итермеледі.

Атауда кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықты ертерек алдын алуға қатысты болғанымен, қылмыс түпкілікті болып табылады және ұлттық сот органы анықтаған заңды жауапкершілік болып табылады. Алайда, біздің құқықтық жүйеміз қалыптасқан қылмыс фактілерін өзгерте алмайды, алдын-алу туралы да айта алмайды. Сондықтан осы баптағы кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтары туралы білім беру саласына қатысты, бірақ алдын алу қажет - кәмелетке толмаған жасөспірімдердің құқық бұзушылықтары. (adolescent misconduct)

Жасөспірімдер арасындағы тәртіпсіздік қазіргі кездегі түрлі елдердің басты проблемасы болып табылады. Жастардың қылмысы деген ұғымды түсіндіру жастар

арасындағы қылмыс пен басқа қылмыстардың арасындағы маңызды айырмашылықты дұрыс түсінуге көмектеседі. XIX ғасырдан бастап батыс елдері кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарын түзету бойынша үздіксіз зерттеулер жүргізді. Олардың ішінде Қазақстанда кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарын түзетуге арналған көптеген ағартушылық жұмыстар бар. Қазақстанда кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарын түзету соңғы онжылдықта назар аударды және дамуда. Алайда, жастардың заңсыздықтарын түзетуде құқықтық тәрбие, идеологиялық және адамгершілік тәрбие, мәдени білім, кәсіптік білім, психологиялық кеңес беру, кеңес беру және түзету, практикалық іс-әрекеттегі реформалар мен академиялық зерттеулердің өзекті мәселелері бар.

Қазақстандағы қазіргі сот жағдайы

Соңғы он жылда Қазақстанда кәмелетке толмағандарға арналған әділ сот саласында қызметтер көрсетуге, балаларды қорғауға және ұлттық тәжірибені халықаралық стандарттармен сәйкестікке келтіруге бағытталған бірқатар реформалар басталды. 2008 жылы «Қазақстан Республикасының 2009-2011 жж. арналған Ювеналды әділсот жүйесінің даму тұжырымдамасын жүзеге асыру бойынша іс-шаралар жоспары» Қазақстанның барлық облыстарында кәмелетке толмағандар істері жөніндегі арнайы соттарды құру мәселесін күн тәртібіне әкелді [4]. Оң реформалар жаңа заңнамалық базаны қабылдауға, кәмелетке толмағандарды сотқа дейін қамауда ұстауды шектеуге, қылмыстық жауапкершілікті түзеуші әсерге ие балама шаралармен алмастыруға, құқық бұзушылықтардан зардап шеккен балаларға және қылмыс куәгерлеріне айналған балаларға қолдау мен көмек көрсетуге септесті.

Заңға қайшы әрекет жасаған балалар

Статистика балалар жасаған тіркелген қылмыстар саны азайған-ын көрсетеді: 2009 жылы -6 651 бала, 2017 жылы - 3 148. Кәме-летке толмаған қылмыскерлер арасындағы қыздар үлесі 7,0% құрады. Қайта құқық бұзушылыққа барған балалар 12,7 % құрады.[5]

Өткен жылдар ішінде балаларға қатысты шығарылған айыптау үкімдері 2009жылы 2 654-тен 2017 жылы 443-ке қысқарды. Сотқа дейін қамауда отырған балалар саны да 2009 жылы 475-тен 2017 жылы 166-ға қысқарды. Оған қоса, колониялардағы балалар саны 2009 жылдың аяғында 427-ден 2017жылы 49-ға қысқарды. [6]Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың тіркелген қылмыстардың жалпы санындағы үлесі 2,4% құрады.

БҰҰ Бала құқықтары туралы конвенциясы және Қазақстанның ратификацияланғанына 25 жыл. Төрт негізгі қағидат - кемсітпеу; баланың ең жақсы мүдделеріне берілгендік; өмір сүру, өмір сүру және даму құқығы, баланың көзқарасын құрметтеу құқығы[7].

Балалар отбасылық ортада және бақыт, сүйіспеншілік пен түсіністік жағдайында өсуікерек.

Еуропалық Одақ және ЮНИСЕФ (The United Nations Children's FundБіріккен Ұлттар Ұйымының Балалар Қоры) соңғы төрт жылда көптеген деңгейлердегі балалар үшін әділеттілік бойынша жұмыс істеді, олар балалармен жұмыс істейтін мамандардың әлеуетін арттырудан бастап, ұлттық саясат пен заңнаманы нығайтуға, білімді жинауға, дәлелдемелер жинауға және инновациялық қызметтерді дамытуға дейін.

Отбасы және соттан көмек туралы білім беру

1.Жастар арасындағы қылмысты түзеу және білім беру мекеме- лері және проблемалар

Кәмелетке толмағандар кедейлік, алкоголь мен есірткіні ата-ананың пайдалануы, ата-анасының бөлінуі, ата-анасының назарының болмауы, тәуелсіздікке ұмтылу, қаржылық тәуелсіздік сияқты заңдарға қайшы келу қаупіне түсуі мүмкін [8]. Қазақстан балаларды анықтау процестерін жетілдірді, жасөспірімдерге ренжіту қаупі бар және оларды,спорт, демалыс немесе басқа да мүмкіндіктер сияқты жағымды тәжірибелермен мүмкі ндігінше ертерек қамтамасыз ету. Мектептегі полиция инспекторлары балалар арасындағы қылмыстың алдын алуға жауап береді, бірақ көптеген лауазымдар толық сақталмайды, демек

алдын-алу жұмыстары көбірек болуы керек. 2017 жылы ұлдарға арналған жалғыз түзеу мекемесінде 52 тұрғын болған, оның ішінде 4 сотталған қыз Алматы облысындағы әйелдер колониясында бөлек тұрды. Ал қамауда отырған кезде мектепті бітірген кәмелетке толмаған балаларға олардың орналасқан жерін анықтамайтын әдеттегі мектеп куәліктері беріледі, ал ұлдар оқиды механик немесе ағаш ұстасы сияқты кәсіптер кәсіпорында жұмыс істейді және банктегі есепшоттарынан жалақы алады[9]. 11-18 жас аралығындағы балалар «девиантты» мінез-құлқы бар балаларға арналған мектептерге сот шешімімен бір айдан бір жылға дейінгі мерзімге орналастырылған. Қазір ҚПда сондай-ақ «арнайырежим» мектетен жетеу бар[10].

2. Әлеуметтік қолдау және психологиялық көмек

1) Жасөспірімдер арасындағы СПИД (AIDS) эпидемиясы 10 жастан 24 жасқа дейінгі жасөспірімдер АҚТҚ-жұқпасына ең осал болып табылады, жыл сайын жаңа инфекциялардың 35% -ын құрайды және негізгі топтардағы егде жастағы адамдарға карағанда жоғары инфекцияға ие [11].

2) Секс жұмысымен айналысатын кәмелетке толмағандар

Жасөспірімдердің сексуалдық мәмілелер жасауына, экономикалық себептерге және психологиялық жайлылыққа ұмтылуының көптеген психологиялық себептері бар. Ондай әлеуметтік маргиналды іс-әрекеттер көбінесе адам құқығын бұзу мен қанаушылықпен қатар жүреді, олардың қоғамдағы кемсітушілік пен стигмаға, қылмысқа әкелуі мүмкін болды.

Балаларға сексуалдық қол сұғу сияқты қылмыстар ең ауыр қылмыстар қатарына жат қызылғанмен, Қазақстан заңнамасында балалар порнографиясының болуы әлі күнге дейін заңды болып табылады.

3. Жастар жұмыссыздығы

ҚР Ішкі істер министрінің айтуынша, 5 жыл ішінде жастар арасындағы қылмыс 10%-ға азайды, үстіміздегі жылдың 10 айында жасөспірімдер жасаған қылмыстар саны 6,4% төмендеді. Министр жастардың пайдакүнемдік сипаттағы қылмыстар: ұрлық, қарақшылық жасайтындығын атап өтті. «Айта кету керек, әрбір екінші қылмысты жұмыссыз жастар жасайды. Биылғы жылы қылмыс жасаған 38 мың жастың 32 мыңнан астамы жұмыссыз және студенттер емес. Яғни, 10 жас қылмыскердің 8-і қылмыс жасайды. тұрақты жұмысы жоқ». Қазақстанда әрбір екінші қылмысты жұмыссыз жастар жасайды, деді ҚР ішкі істер министрі.

Ал Айман Тұрсынқанның пікіріне сүйенсек, жұмыссыздық халықтың табыс деңгейінің төмендеуі мен өмір сүру сапасының нашарлауымен тығыз байланысты, ол өз кезегінде қылмыстың өсуі және жасаруына әкеп соғады. Жастардың өз орнын таба алмауының салдары олардың қылмыс әлеміне ұрындырып, құқық бұзушылардың қатары жасарып жатыр. Сарапшының айтуынша, Алматыда 2017 жылы сотталғандардың жартысы 15-28 жастағы жастар екен [12].

Бала құқығының халықаралық стандарттарына сәйкес келетін және баланың ең жақсы мүдделері қағидатын көрсететін сенімді әділеттілік туралы заңнаманы қалыптастыру. Балалармен жұмыс жасайтын адамдар - бұл кәсіпқойлар екендігі айқындалуы керек, және оларға балаларға ойнауға біраз орын беру керек, өйткені олар балалар құқығының алдыңғы қатарында және күн сайын балаларға нақты өзгерістер әкелуі мүмкін. Біз кез-келген ұстанымда алдымен баланың мүдделерін ескеруіміз керек, бұл кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алудың негізгі бастауы. Жалпы алғанда, Қазақстан соңғы онжылдықта кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылық проблемасын жақсарту үшін көп күш жұмсады, бірақ келесі он жылда кәсіби заңгерлерді, тәрбиешілерді және әлеуметтік қызметкерлерді даярлады. Күштер әлі де жетілдірілген жүйені құрудың басты бағыты болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. The exact definition of the category "youth" differs according to purpose and both within and across organisations. The Office of the Secretary-General's Envoy on Youth, referred to the age

- range of 10-24 years to underpin its message that at present the world has the largest youth population ever, amounting to about 1.8 billion // United Nations URL: www.un.org/youthenvoy/2015/04/10-things-didnt-know-worlds-population/ (accessed: 19.03.2020).
2. 少年司法之国家监护权理念 // (Chinese) shanshanXiao URL: <http://www.iolaw.org.cn/showNews.aspx?id=66583> (accessed: 19.03.2020).
  3. 学校与青少年犯罪防范: 以社会控制理论为基础” , 1006-1509-(2004)04-004-07理论研究 // (Chinese) xiaomingChen URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/41340783.pdf> (accessed: 19.03.2020).
  4. Қазақстан Республикасында ювенальды әділет жүйесін дамытудың 2009-2011 жылдарға арналған тұжырымдамасын іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспарын бекіту туралы // "Әділет" Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P080001067_/links (accessed: 19.03.2020).
  5. TransMonEE // website developed by UNICEF for monitoring the situation of children and women in Europe and Central Asia URL: <http://www.transmonee.org/> (accessed: 19.03.2020).
  6. UNICEF, Juvenile Justice // UNICEF URL: www.unicef.org/kazakhstan/en/juvenile-justice (accessed: 19.03.2020).
  7. EU, UNICEF support Kazakhstan’s approaches to juvenile justice reforms” // The Astana Times URL: [//astanatimes.com/2019/05/eu-unicef-support-kazakhstans-approaches-to-juvenile-justice-reforms/](http://astanatimes.com/2019/05/eu-unicef-support-kazakhstans-approaches-to-juvenile-justice-reforms/) (accessed: 19.03.2020).
  8. PREVENTION OF JUVENILE DELINQUENCY AS A PEDAGOGICAL PROBLEM” Para 11 // Студенческий научный форум URL: <https://scienceforum.ru/2015/article/2015015794> (accessed: 19.03.2020).
  9. A situation analysis of children in Kazakhstan // UNICEF URL: <https://www.unicef.org/kazakhstan/media/4611/file/Situation%20Analysis-2019.pdf> (accessed: 19.03.2020).
  10. Government of Kazakhstan, Fourth Periodic Report to the Committee on the Rights of the Child, 31 October 2011 // OHCHR URL: http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.KAZ_ru.doc (accessed: 19.03.2020).
  11. The report of UNAIDS-Kazakhstan // UNAIDS URL: <https://www.unaids.org/en/regionscountries/countries/kazakhstan> (accessed: 19.03.2020).
  12. «Мені неге жұмысқа алмайды?»: Қазақстан жастары арасындағы жұмыссыздық мәселесі. Жастарға жұмыс табу неліктен қиын екен // Kursiv Research URL: <https://kursiv.kz/kz/news/tendencii-i-issledovaniya/2018-11/meni-nege-zhumyska-almaydy> (accessed: 19.03.2020).